

TEATRUL MAGHIAR DE STAT

C L U J

ÁLLAMI MAGYAR SZÍNHÁZ

KOLOZSVÁR

STAGIUNEA 1954—1955 ÉVAD

SENKÁLSZKY ENDRE Bánk Bán szerepében

Piesa Bánk Bán, cu care Teatrul Maghiar de Stat din Cluj deschide șirul reprezentațiilor sale la București, este mândria dramaturgiei maghiare.

În cursul istoriei sale poporul maghiar a avut mult de suferit din cauza claselor exploatare. La aceste suferințe s-au adăugat timp de veacuri și cele cauzate de asupritorii străini. Într-o astfel de perioadă, plină de suferințe și de lupte, a trăit Katona József (1791—1830) și a creiat drama sa istorică Bánk Bán, neîntrecută nici pînă azi în literatura maghiară. Drama a fost tradusă și editată recent și în limba română.

Cum se constată și în prefața acestei ediții, Bánk Bán e o oglindire adîncă, o zugrăvire monumentală a tuturor contradicțiilor (pentru care nu se găseau soluții pe vremea lui Katona), a tuturor năzuințelor sociale și naționale, caracteristice Ungariei de la începutul secolului al XIX-lea. Drama arată că în orînduirea feudală maghiară, deși nu există încă o națiune în stare a se ridica unitar împotriva colonizatorilor, opoziția față de asupritorii străini care apasă întreaga țară se ascute totuși pînă la limita extremă și ciocnirea fățișă, „acțiunea politică imediată”, devine de neînlăturat. Tema principală a dramei lui Katona este tocmai ceea ce timp de o sută de ani istoria literară reacționară a încercat cu atîta zel să ascundă în ceață: mizeria poporului, ascuțirea conflictelor sociale, asuprirea națională și în sfîrșit, răzvrătirea, revoluția.

La baza acțiunii din Bánk Bán găsim un fapt istoric din secolul al XIII-lea. În înțelegere cu papa, regele Ungariei Endre al II-lea, a purtat ani de zile un război de cucerire împotriva domnitorului rus al Haliciului. În absența regelui, sub conducerea lui Bánk, a izbucnit o revoltă și Gertrudis, regina originară din Meran, în care poporul vedea sprijinul principal al moșierilor, negustorilor și arendașilor ce năpădiseră și storseseră țara, a

fost ucisă. Numeroase însemnări dovedesc deasemenea că unul din frații mai mici ai reginei a necinstit-o pe soția lui Bánk.

Dar în Bánk Bán istoria este pentru Katona numai vestmintul în care îmbracă faptele. O anumită asemănare exterioară a evenimentelor și împrejurărilor i-a înlesnit doar să așeze în cadrul istoric problemele proprii sale epoci, așa cum învățase de la Shakespeare, maestrul pe care-l descoperise nu demult. Nu e nevoie de prea multă fantezie pentru a recunoaște în Gertrudis pe ambițioasa regină habsburgică de tipul Mariei Tereza și al Mariei Antoaneta, în Tiborcz, pe țăranul răsculat din Szerémség, în Petur pe nobilul din secolul al XIX-lea care apără privilegiile clasei lui, dar în același timp și rămășițele independenței naționale, în Simon și Mikhál pe oportuniștii care „înaintează cu prudență”, iar în Bánk tipul ce abia începe să se formeze în sinul societății: nobilul progresist, antihabsburgic, cu orizont larg, gata să se sacrifice pentru țară, de tipul unui Wesselényi, al unui Kossuth chiar.

Piesa Bánk Bán a ocazionat teatrului nostru spectacolul său cel mai mareț din ultimii zece ani. În intervalul de peste 120 de ani, de prima sa reprezentare la Cluj, drama a fost regisată și interpretată pe scena Clujului de numeroși maeștrii ai teatrului maghiar. De această dată a fost pusă în scenă de Delly Ferenc, primul regisor artistic al Teatrului Maghiar de Stat din Cluj, laureat al Premiului de Stat, artist emerit al R.P.R.

Pe lângă Bánk Bán, necunoscută încă pe scenele române, reprezentăm în București satira Mielul turbat de Aurel Baranga — pusă în scenă de Szigyártó Sándor — și comedia clasică Cîinele grădinarului de Lope de Vega — pusă în scenă de Kömives Nagy Lajos — piese bine cunoscute de publicul din Capitală.

Katona József és a Bánk Bán

Történelme folyamán dolgozó népünk sokat szenvedett a kiszákmányoló osztályok embertelen elnyomása miatt. Ezeket a szenvedéseket évszázadokon át súlyosan tetézte és nem egyszer valósággal elviselhetetlenné tette az országra nehezedő idegen elnyomás. Ilyen, szenvedésekkel, nehéz küzdelmekkel teli korszakban élt Katona József és alkotta meg a magyar irodalom máig is legnagyobb drámáját, a Bánk Bánt. Katona József élete a Martinovicsék vérbefojtott forradalmi szervezkedését követő önkényuralom évtizedeire esik. A XIX. század második évtizedében, a napoleoni háborúk befejezése után egész Európában a szent-szövetségi reakció uralkodik, amelynek célja, továbbra is a feudalizmus bilincseiben tartani a fejlődés útját kereső népet. A feudalizmus válságának és az osztrák elnyomó hatalom gyarmatosító tevékenységének következményei súlyosan érintették a magyar társadalom legkülönbözőbb osztályait. Nemcsak a jobbagyság, de a nemesség különböző rétegei is érzik a gyarmati elnyomás terheit. Az irodalom és a művelődési élet a reakciós politikai hatalom bénító szorításai között alig létezhet. A magyar színeszetnek sehol az országban nincsen otthona, nincs állandó magyar színház, a színművészet lelkes úttörői hihetetlen nyomorúság és szenvedések között járnak az országot, terjesztik a haladó műveltséget, harcolnak a magyar nyelv ügyéért. „Húszonnyolc esztendő óta vezetik egynémely ifjú csoportok helyről-helyre a szegény magyar nyelvet és haszontalan erejükkel igyekeznek állandó szállást koldulni a zarándoknak” — írja a vándorszíneszet hőseiről az író.

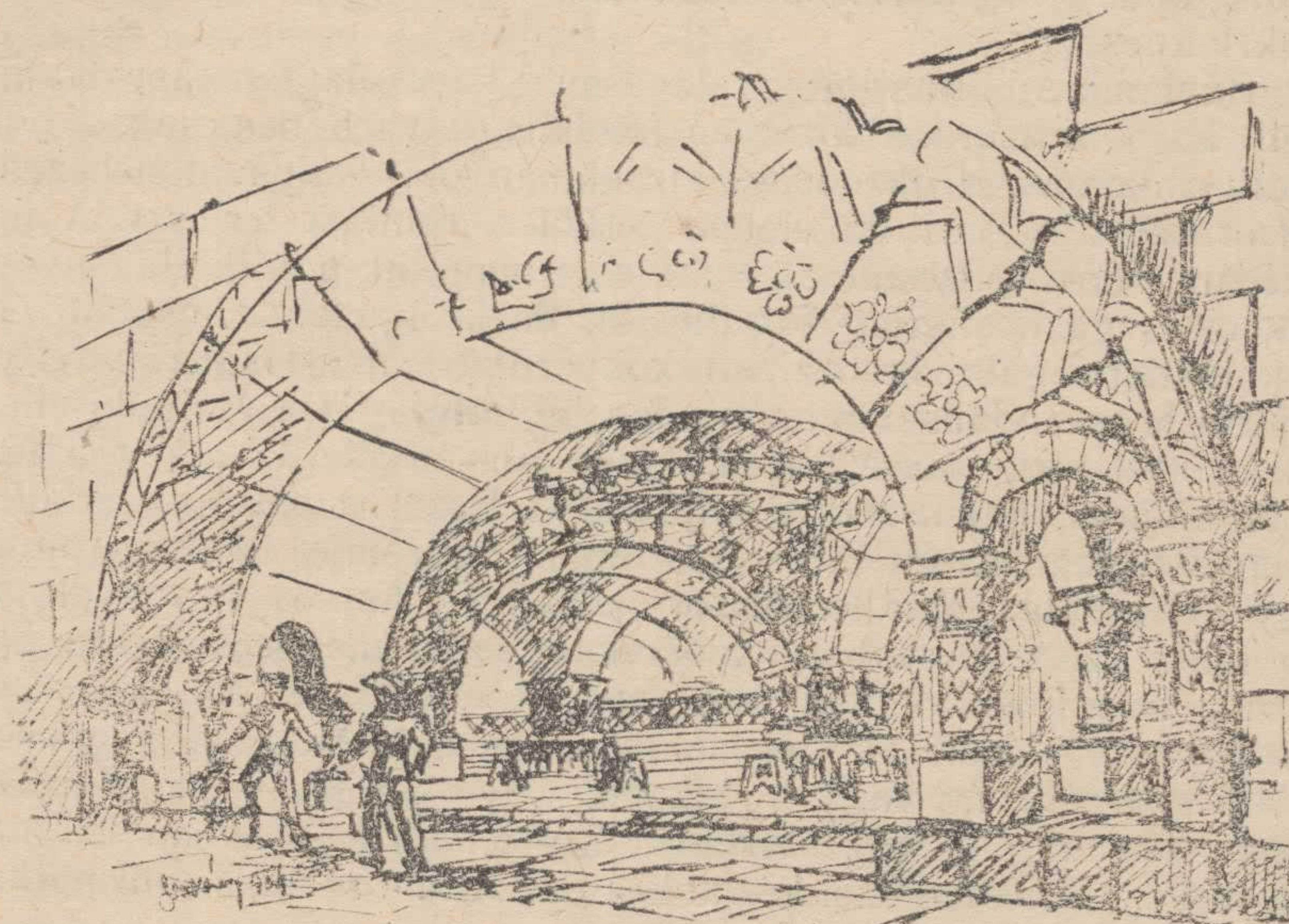
Katona József, az egyszerű kecskeméti takácsmester gyermeke, fiatalkorában maga is részese a magyar színeszet és drá-

mairodalom fejlesztéséért folytatott harcoknak. Pesti joghallgató korában, mint műkedvelő színész játszik az ott vendégszereplő társulatban, emellett külföldi művek fordításával és eredeti alkotásokkal is segíteni igyekszik a színjátszás ügyét. Rendkívül alapos dramaturgiai műveltségre tesz szert. Tanulmányozza Shakespearenek, az angol drámairodalom nagy klasszikusának a műveit. Közben állandóan népünk történetének korai századait kutatja. Nézetei a felvilágosodás légkörében alakulnak ki. A történelemben nem a párducos ősök felemelő tetteit kereste, mint a korabeli romantikus írók. Katona olyan tragédiák sorozatának tekintette a történelmet, amelyek alapos ismerete okulásul szolgál a kortársaknak, hogy könnyebben eligazodjanak koruk feladataiban. Ezek a körülmények vezetik Katonát a silány külföldi vad-romantikus drámák fordításától az eredeti, történeti tárgyú darabok írásához. Történeti tárgyú darabjain végigkísérhető írói fejlődése, a kezdeti romantikus rémdráma-kísérlektől a Bánk Bán realizmusáig.

Katona József remekművében kora, az 1810-es évek nagy kérdéseivel foglalkozik. Eszmei mondanivalója művészi kifejezéséhez a tárgyat a történelemből veszi. Egy XIII. századi, II. Endre uralkodásának idejében játszódó történetet dolgoz fel, úgy alakítva cselekményét és úgy alkotva meg alakjait, hogy az egész dráma valóban kora legsúlyosabb kérdéseit tükrözze. A dráma alapvető konfliktusa az az ellentét, amely a nemzet különböző rétegeit szembeállítja a merániak idegen, gyarmatosító, elnyomó hatalmával. A dráma központi hőse, Bánk bán, kezdetben a királyi család hűséges híve, mint a király helyettese, leszereli Peturék összeesküvését, akik nemesi előjogaik védelmében mindjárt a darab elején végezni akarnak a zsarnok királynővel. A dráma folyamán mesterien megrajzolt jellemfejlődése után éppen ez a Bánk bán lesz az, aki vállalkozik a leszámolásra, meggyilkolja a királynőt. Bánk bán a haladó nemesség típusa. Ennek a nemességnek az a történelmi feladat jutott osztályrészül, hogy maga vezesse a nemzet harcát a nemzeti függetlenségért és a feudalizmus megdöntéséért vívott küzdelemben. Ezt a feladatot azonban nem egykönnyen vállalja, kötik saját nemesi előítéletei. Ezekről kell megszabadulnia ahhoz, hogy megfelelően történelmi szerepének. Bánk bán belső vívódásai során ezektől az előítéletektől igyekszik megszabadulni. Milyen tényezők segítik elő ezirányú fejlődését? Már a darab elején tudomást szerez a nemesség elégedetlenségéről. Ez az indíték még nem

elégseges tettek végrehajtásához. Ehhez a dráma folyamán még hozzájárul a dolgozó nép sorsának megismerése és annak a felismerése, hogy Gertrudis feudális udvara egy letűnőben levő világ minden aljasságának otthona lett.

Katona József Tiborc szerepén keresztül érzékelteti a dolgozó nép nyomorúságos helyzetét. Tibornak központi szerepe van

Szakács György diszletterve a Bánk Bánhoz.

Katona drámájában. Ő az, aki a döntő pillanatokban mindig megjelenik és panaszaival, a nép életének, szenvedéseinek bemutatásával tettekre serkenti a habozó, vívódó Bánk bánt. Tiborc az agyongyötört jobbágyság képviselője, szavaiból kitetszik, hogy az idegen elnyomás és a feudális viszonyok teljes súlyukkal a dolgozó népre nehezednek. Tiborc alakjában azt is kifejezi az író, hogy a jobbágyság már nem hajlandó szó nélkül tűrni mérhetetlen szenvedéseit. Katona realizmusának nagy eredménye, hogy a harmadik felvonás döntő jelenetében, Bánk és Tiborc párbeszédeiben rámutat a köztük levő szövetség gyengeségeire. A jobbágyság kérdése megoldatlan, Tiborc nemcsak a merániak elnyomása alatt nyög, de Bánk osztályának, a magyar nemes-

ségnek az elnyomását is szenvedni. „Oh, a magyar se gondol már velünk oly sokat, ha a zsebe tele van” — panaszolja Tiborc a harmadik felvonásban. Katona Tiborc és Bánk ellentétének a bemutatásával élesen felveti a kor másik — az idegen elnyomás elleni harccal szervesen összefüggő — kérdését, az elnyomott jobbágyság felszabadításának, a feudalizmus megdöntésének kérdését.

Bánknak Melinda meggyalázásával kapcsolatban tapasztalnia kell, hogy a zsarnok királyné feudális udvara nemcsak a politikai elnyomás, a gazdasági kizsákmányolás súlyával nehezedik az országra, de züllött életével erkölcsi romlást terjeszt. A feudalizmus erői a becsületes embereket nemcsak politikailag nyomják el és gazdaságilag fosztják ki, de belegázolnak családi életük boldogságába is. Az író könyörületet nem ismerő eréllyel leplezi le a feudális udvar minden hitványságát a Melinda elleni cselszövés bemutatása során. A feudális erkölcsök a nőt a férfi szolgálójává, játékszerévé aljasítják. Ezzel a romlott erkölcsi világgal szemben áll Bánk és Melinda szerelme, az ő szerelmük egy magasabbrendű erkölcsöt képvisel. Az ő viszonyuk az egymást szerető, szabad emberek egymás megbecsülésére alapozott szerelme. Melinda megvetéssel utasítja el az aljas Ottó herceg udvarlását, aki térdenállva esedezik Melinda kegyeiért. „Aki itt térdel, az vagy imádkozik, vagy ámit” — mondja Melinda, s a maguk igaz szerelmét így jellemzi: „Szabad tekintet, szabad szív, szabad szó, kézbe kéz és szembe szem, — mi nálunk így szokta a szerelemes.”

Miközben Bánk előtt tudatossá válik, hogy az elégedetlen nemességtől a végsőig sanyargatott parasztságig és a meggyalázott Melindáig az egész nemzetet sújtja az idegen elnyomás, eközben lassan levetkezi előítéleteit és elhatározza a királyné meggyilkolását. Az első három felvonás folytonosan előrehaladó, a konfliktust elmélyítő cselekménye után a negyedik felvonásban bekövetkezik a hazája és nemzete minden panaszát vállain hordó nagy hazafi és az idegen elnyomást, a feudális zsarnokságot megtestesítő Gertrudis összezsapása. Bánk meggyilkolja a zsarnok királynét.

Katona József az 1810-es évek önkényuralmi viszonyai között félreérthetetlenül fogalmazza meg az idegen elnyomó elleni harc szükségességét. Egy olyan korban, amikor a népforradalomra még éretlenek a viszonyok, Bánk tragédiáján keresztül világosan érzékelteti, hogy a fejlődés tendenciája kikerülhetetlenül a zsar-

nok elnyomó hatalom elleni leszámoló harc felé mutat. Mély történelmi elemzéssel mutatja be ugyanakkor a haladó nemesség ellentmondásos szerepét a magyar társadalom fejlődésében. Tiborc alakjának megrajzolásával a jobbágycsere megdöntésének a szükségességére figyelmeztet. Katona drámája tehát kemény támadás az idegen elnyomó hatalom ellen és a feudalizmus elavult viszonyai és erkölcei ellen.

Katona nagy alkotása az író életében, a szent-szövetségi reakció uralmának idején nem kerülhetett színpadra. Csak halála után, 1833-ban Kassán, majd 1834-ben Kolozsváron mutatják be. Ezek az évek már a reformkorszak idejére esnek, akkor Európaszerte már inogni kezd a talaj a szent-szövetségi reakció talpa alatt. Ettől az időtől kezdve több mint egy évszázadon át állandó harc folyt a Bánk Bán-előadások körül. A reakció nem egyszer levéti a műsorról, vagy csak súlyos csonkításokkal engedi meg az előadást. A társadalom haladó erői azonban mindig megértették a mű haladó mondanivalóját. 1848 március 15-én például Pest forradalmi népe az aznap kivívott szabadságot a Bánk Bán műsorratűzésével ünnepelte. Később a tőkés-földesúri rendszer idején rendezett előadások igyekeznek kiforgatni a darabot eredeti mondanivalójából.

A Bánk Bán méltó, hamisítások nélküli előadására csak most, felszabadulásunk óta nyílik lehetőség. Most lehetővé vált Katona eszméinek szabad értelmezése, hiszen ezeknek a haladó törekvéseknek mi vagyunk a folytatói és továbbvivői. A Bánk Bán írója, amikor történelmünk egy küzdelmes szakaszában bemutatja a legjobbak harcát a külső és belső elnyomók ellen, az elavult, emberellenes erkölcsök és intézmények ellen, a nagy művészet mozgósító erejével ma is arra tanítja népünket, hogy mint szemfényét őrizze kivívott szabadságát, nemzeti függetlenségét és következetesen harcoljon az elavult, a fejlődést gátló társadalmi erők ellen. Katona darabja szabad hazánk és népünk szeretetére tanít ma is.

ANTAL ARPAD
a „Bolyai” Tudományegyetem
tanára

A rendező a Bánk Bánról

„A mult nagy alkotásai sohasem mondják teljesen azt, amit egy későbbi kor hallani szeretne, de mondanivalói egészének ellentmondásos elemei között minden haladó kor megtalálja, amit visszhangozhat“... így ír Waldapfel József Bánk Bán-tanulmányában. Katona József halhatatlan drámájáról.

Mi a kötelessége tehát a rendezőnek, aki azt a megtisztelő feladatot kapta, hogy ezt a hatalmas drámai művet bemutassa korunk nézőjének, a szocializmust építő embernek. Elsősorban a darab eszmei tartalmának világos visszatükrözése. A Bánk Bán történelmi dráma, ám Katona József ebbe a történelmi palástba saját korának problémáit burkolta be és így a dráma eszmei mondanivalóját nem a XIII., hanem a XIX. század társadalmi valóságában találjuk meg. A történelmi keretben könnyen felismer-

DELLY FERENC,

A Bánk Bán rendezője, állami díjas, érdemes művész

KÓMIVES NAGY LAJOS,

a Kertész kutyája rendezője

SZIGYÁRTÓ SÁNDOR,

a Kerge Birka rendezője

hetjük a Habsburg-ház zsarnokságát és erkölcsi romlottságát, a Szerémség lázadó jobbágyát, a XIX. század rendi kiváltságait védő nemességet és végül Bánk bánban a Habsburg-ellenes haladó nemest. A feladat tehát az, hogy ebben az előadásban megmutassuk az adott társadalmi erők összeütközését és harcát a végső megoldásig. A megoldás ugyan nem kielégítő, azonban elénk vetíti az események fejlődésének irányát és utat mutat a teljes győzelem, az igazi megoldás felé.

A Bánk Bán eddigi előadásaiban pontosan az eszmei mondanivaló siklott el, azt kendőzték el, hamisították meg a kihagyásokkal, csonkításokkal, az előadás stílusán keresztül. A színpadról elhangzott üres deklamációk, Bánk szerepének kettős értelmezése — a szerelmi és a politikai vonal szétválasztása — Tiborc lázadó jobbágyának leegyszerűsítése, a magas klérus képmutató arcának elrejtése — mind azt a célt szolgálták, hogy az eszmei mondanivalót elhomályosítsák, jobban mondva meghamisítsák.

A Bánk Bán ünnepi felújításával — 120 évvel ezelőtt, pontosan 1834 szeptember 6-án mutatták be Kolozsvárott először a Bánk Bánt — azt a célt tűztük magunk elé, hogy a legélesebb

POÓR LILI,

a R. N. K. érdemes művésze

DORIÁN ILOVA

BARA MARGIT

színekkel vetítsük ki a mű eszmei mondanivalóját, a legmagasabb igényességgel párosítva. A szocialista-realista színjátszás követelményeinek megfelelően elhagytunk minden deklamálást, teátrálitást és a realista versmondásra törekedtünk, megtartva természetesen Katona József nyelvének minden szépségét és zeneiségét. Sztanyiszlavszkij tanítását követve behatoltunk az egyes személyek belső életébe és ott kerestünk minden szóra és cselekedetre magyarázatot. Az előadás egységes stílusára törekedve, minden mozzanatot a legőszintébb emberi érzésekre és szenvedélyekre alapoztunk, amelyek oly ellenállhatatlan erővel törnek elő Katona József drámájából. A jellemek kivetítésénél a tudatos felnagyítás elvét alkalmaztuk azért, hogy a jó és rossz jellemek harcában erőteljesen megmutatkozhassék a drámai konfliktus, az eszmei mag.

Ujszerű megoldásra is törekedtünk előadásunkban. Többek között a drámát kísérőzenével mutatjuk be, melyet erre a célra komponált Demian Vilmos, a Magyar Opera zeneszerző karnagya. Azonban nem egy egyszerű kísérőzenéről van szó, hanem olyan zenei műről, amely szorosan egybefonódik a dráma gondolataival és

SZAKÁCS GYÖRGY,
díszlettervező

SENKÁLSZKI ENDRE,

FLÓRA JENŐ

mondanivalóival. Jellemző ereje van s egyben felébreszti az alkotó művészen a szunnyadó érzelmeket és szinte szárnyakat ad neki, hogy fel szállhasson a költő gondolataihoz.

Célkitűzéseink megvalósításában nagy segítségünkre volt a Moszszovjet színház kiváló együttese. Az előadásokon tapasztaltakat hasznosítjuk a Bánk Bán előadásában. Tanultunk tőlük és hálásak vagyunk, hogy annyi szépet és jót tanulhattunk.

DELLY FERENC

Allami díjas,
a RNK érdemes művésze,
a Kolozsvári Állami Magyar Színház
főrendezője.

H. BISZTRAI MÁRIA

OROSZ LUJZA

LUKÁCS ÉVA